

Н. Ю. Мариненко, Г. В. Ціх

НЕОКЛАСИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ ТА МОЖЛИВА АДАПТАЦІЯ ЇХ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Подано аналіз класичної та неокласичної теорій зайнятості – монетаризму, теорії раціональних очікувань та теорії економіки пропозиції. Сформульовано вихідні положення розробки ефективної моделі зайнятості населення України за умов ринкової економіки.

Однією з важливих проблем, які намагаються розв'язувати практично усі держави, є проблема раціонального використання факторів виробництва з метою максимізації одержуваного ними національного доходу. В цьому аспекті важливим є забезпечення найбільш ефективного використання трудових ресурсів, тобто визначення та застосування оптимальної моделі зайнятості населення. В зв'язку з цим зростає значення вивчення історичного досвіду щодо розв'язання проблем зайнятості.

Актуальність даного дослідження зумовлюється характером періоду формування основ ринкової економіки, який зараз переживає Україна. При цьому однією з особливостей сучасного розвитку економічних відносин в країні є надмірне розшарування населення за доходами і зниження загального рівня його життя, що негативно впливає на ринок праці.

Деформація відносин зайнятості населення виникла в зв'язку з тим, що до людини, зайнятої в матеріальному виробництві, застосовувався ресурсний підхід. Це призвело до поширення незадовільних умов зайнятості та низької мотивації до праці. Через системну кризу в економіці останніми роками ринок праці України або не виконує деяких притаманних йому функцій, або виконує їх незадовільно. Зокрема, не можна говорити про виконання головної функції ринку праці – ціноутворюючої. Не працює й регулююча функція ринку праці: останній поки-що не керує надлишками трудових ресурсів та їх оптимальним розміщенням [2, с. 4].

Для сучасного етапу розвитку зайнятості в Україні характерними є такі риси:

- порівняно з попередніми роками спостерігається зниження темпів зростання зайнятості й чисельності робочої сили у виробничій сфері;
- темпи зростання зайнятості сповільнюються швидше, ніж знижується чисельність робочої сили; а це свідчить про наявність значного за розмірами прихованого безробіття;
- скорочення чисельності зайнятих за темпами істотно відстає від зниження обсягів виробництва. Це означає накопичення надлишкової

© Н. Ю. Мариненко, Г. В. Ціх, 2007

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2007. Вип. 39-40.

чисельності зайнятих. Її наявність пояснюється існуванням кредитно-фінансової підтримки державою окремих збиткових галузей і виробництв, стримуванням процедури банкрутства чинною системою оподаткування (що не стимулює скорочення зайвої чисельності працівників), своєрідністю проведення першого етапу приватизації.

Сучасне українське безробіття спричинене насамперед структурно-регресивним спадом виробництва за умов руйнування попередніх ринків (економічного простору) і механізмів функціонування господарства в ході повільного формування нових ринків і нових (ринкових) механізмів регулювання економіки. Тенденція до формування безробіття закріплюється на перспективу інвестиційною кризою, підтримується кризою неплатежів і може бути посилена в разі масових банкрутств. Протидіють збільшенню масовості безробіття розвиток приватного сектора, менталітет значної частини директорського корпусу, який прагне до збереження професійно-кваліфікаційного складу трудових колективів. Тенденції, що склалися на ринку праці, не є результатом цілеспрямованого державного регулювання. Вони відбивають процес стихійного пристосування населення до нових економічних умов, оскільки політика зайнятості, що проводиться державою, виявилася пасивною [1, с. 11].

Саморозвиток і пристосування ринку праці до сучасної економічної ситуації сформувавши в Україні досить суперечливі соціально-трудова відносини: тінізація доходів, регіональна та галузева розбалансованість ринку праці, наявність значного прихованого безробіття.

Регулювання ринку праці вимагає взаємопов'язаного розв'язання проблем у сфері макроекономічної стабілізації, структурної перебудови фінансово-кредитної, бюджетної й податкової політики, соціального захисту населення.

З огляду на досвід індустріально розвинутих держав світу, для України є необхідним співробітництво праці та капіталу за допомогою розвитку колективно-договірних відносин між ними з надійним соціальним страхуванням, охороною здоров'я, гарантіями зайнятості.

Теоретичну базу дослідження відносин зайнятості складають основні економічні концепції зайнятості: класична, марксистська, неокласичні (монетаризм, теорія раціональних очікувань, теорія економіки пропозиції) та гнучка концепція зайнятості [5, с. 162]. Україні важливо вибрати такі шляхи, щоб з найменшими соціальними втратами пов'язати інтереси людини (зайнятість) і виробництва.

У даній статті основна увага приділяється розгляду класичної та неокласичної концепцій зайнятості.

Аналіз класичної теорії зайнятості необхідно розпочати з побудови функцій попиту та пропозиції праці за умов ринку вільної конкуренції.

Ринковий попит на робочу силу визначається функцією:

$$N_d = X(W/P) \text{ при } X'(W/P) > 0, \text{ де}$$

W – заробітна плата в грошовій формі;

P – загальний рівень цін [5, с. 162].

Реальна заробітна плата визначає пропозицію праці як зростаючу функцію реальної заробітної плати:

$$N_s = O(W/P) \text{ при } O'(W/P) > 0$$

Умови рівноваги досягаються, якщо реальна заробітна плата має таку величину, що попит та пропозиція робочої сили урівноважуються.

Це можна виразити формулою:

$$\frac{dy}{dN} = \frac{W}{P}$$

При заробітній платі $(W/N)_f$ ринок праці характеризується станом, коли всі бажаючі працювати при такому рівні заробітної плати знаходять собі роботу, а всі роботодавці задовольняють свою потребу в необхідній кількості зайнятих [рис.].

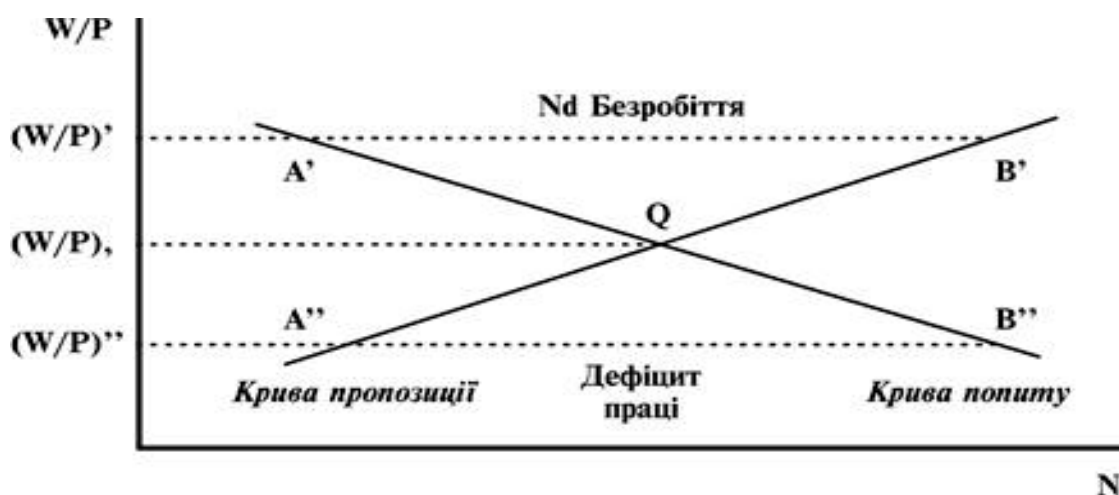

Рисунок. Попит та пропозиція праці за умов ринку вільної конкуренції

Таким чином, відповідно до класичної теорії, рівновага на ринку праці можлива тільки у випадку, коли не виявляється таких працівників, які хотіли б працювати, але не знаходили собі робочого місця.

Якщо заробітна плата знаходиться вище стану рівноваги заробітної плати $(W/P)_f$, наприклад, в точці $(W/P)'$, то має місце безробіття, якщо нижче – у точці $(W/P)''$, то спостерігається дефіцит праці.

Дія ринкових сил така, що постійно рівень заробітної плати прагне до положення Q , тобто до досягнення стану рівноваги (стан повної зайнятості). На думку класиків, проблема безробіття знаходиться в руках самих робітників.

Ця теорія актуальна для економіки України, оскільки головним мотивом до праці став мотив матеріальний. Робоча сила, яка потрапляє на ринок праці, реагує на динаміку заробітної плати «класичним способом».

Однак проблема в тому, що тут відсутні цінові еквіваленти праці і робочі місця зберігаються штучно.

У другій половині ХХ ст. у Чиказькому університеті (США) утворилася школа економістів, які відстоювали класичні погляди. М. Фрідмен, один з її засновників, виступив з ініціативою перегляду підходів до економічного аналізу. Він та його послідовники запропонували протилежний кейнсіанському погляд на природу розвитку капіталістичної економіки, який отримав назву «монетаризм».

М. Фрідменом глибоко досліджено механізм виникнення інфляції та проблеми її зв'язку з безробіттям [11, с. 3]. Причиною інфляції він вважає вищі темпи зростання номінальної грошової маси порівняно з темпами зростання реального ВВП. Якщо уряд докладатиме зусилля для підтримання зайнятості вище її природного рівня за допомогою традиційних бюджетних та кредитних методів збільшення попиту, то наступна інфляція обумовить короточасний ефект цих заходів. Завдяки чому матиме місце зростання цін при збереженні первинного рівня виробництва та зайнятості. За Фрідменом, у довготерміновому періоді прямої залежності між рівнем безробіття та рівнем інфляції немає, оскільки господарські суб'єкти оцінюють свої доходи не в номінальних, а в реальних одиницях. Якщо інфляцію правильно передбачити, то її дестабілізуюча дія зводиться до нуля.

Важливе місце у теоретичних засадах монетаризму займає концепція «природного рівня безробіття» М. Фрідмена. Цей рівень безробіття відповідає реальному стану ринків товарів і праці, включаючи їх недосконалість, витрати на збір інформації про вакансії, витрати мобільності. Знизити цей рівень можна, усунувши перешкоди на ринку праці, а підвищити – введенням додаткових бар'єрів чи перешкод. Представники неокласичної школи стверджували, що рівні виробництва та зайнятості не залежать від сукупного попиту та абсолютного рівня цін, однак пояснити це, користуючись існуючими методами, не могли. М. Фрідмен, наприклад, довів, що крива Філіпса правильна лише для окремого проміжку часу та за дотримання умови стимулювання інфляції.

Всередині 70-х років ХХ ст. за умов виникнення стагфляції (коли в економіці деяких країн спостерігалися одночасно інфляція та безробіття) досить поширеною стала теорія раціональних очікувань. Загальновизнаним автором ідеї «раціональних очікувань» (відповідно до якої очікування визнають раціональними, якщо вони збігаються з прогнозом, отриманим на підставі аналізу моделі) вважають Дж. Мута, який сформулював цей постулат у 1961 р. [17, с. 320]. Лише через деякий час до цієї ідеї повернувся і використав її Р.-Е. Лукас.

Р.-Е. Лукас став засновником «нової класичної школи економіки», яка поставила під сумнів справедливність багатьох положень як кейнсіанської, так і монетаристської доктрин під час світової економічної кризи 70-х років ХХ ст. Він заперечував будь-які форми державного

втручання в економіку і базував своє вчення на суб'єктивістському підході до аналізу економічних явищ. Прихильники даної теорії виступили проти теорії адаптивних очікувань М. Фрідмена, згідно з якою очікування майбутньої інфляції формуються економічними суб'єктами на основі попередньої та поточної інформації. На думку Р.-Е. Лукаса та його послідовників, економічні агенти прогнозують наслідки будь-якого впливу на економіку, виходячи зі знання закономірностей її функціонування, і, згідно з цим, формують свою економічну поведінку. Вони прогнозують свою діяльність, і ці прогнози набагато досконаліші від тих, які можна отримати на підставі моделювання [14, с. 103].

Відтак Р.-Е. Лукас робить висновок про принципову неефективність кейнсіанських аналітичних моделей та політики регулювання попиту. А в 1975 р. Т. Сарджент та Н. Уоллес [18, с. 241], беручи за основу теорію раціональних очікувань, довели також неефективність і активної фіскальної та грошової кейнсіанської політики, що підтверджувало висновки школи про нейтральність грошей. Важливою ознакою нового напрямку є теза, що будь-яка економічна політика втручання (крім випадків, коли держава свідомо регулює структуру виробництва, або підтримує вільні ринкові відносини) завдає шкоди розвитку економіки.

Р.-Е. Лукас побудував модель, у якій врахував як вплив на очікування всієї наявної інформації, так і зворотній вплив очікувань на майбутні економічні події. Першу таку модель ним було побудовано в 1969 р. Вона демонструвала прийняття робітниками рішень стосовно поточного та майбутнього споживання на підставі очікуваного рівня цін у цей період. Автор фактично формалізував важливу для класичної теорії ідею про оптимальність економічної поведінки суб'єкта.

Гіпотеза про раціональні очікування стала новим імпульсом для використання методу функціонального аналізу. Р.-Е. Лукас побудував функцію пропозиції праці, що включала поточний та очікуваний рівні цін, а досліджуючи діяльність окремої фірми, він отримав функцію попиту на працю. Поєднання цих двох функцій дало можливість побудувати функцію сукупної пропозиції, яка визначала співвідношення між рівнем цін та обсягами виробництва. Основні висновки, сформульовані на підставі цих функцій, явно суперечили кейнсіанській тезі про визначальну роль попиту, регулювання якого не впливає на інші параметри (наприклад, ціни), але визначає обсяги виробництва та рівень зайнятості.

Неокласики пояснили наявність зв'язку між цінами та зайнятістю суб'єктивною помилкою економічних агентів, яка зумовлюється їхньою недостатньою поінформованістю. Наприклад, підвищення загального рівня цін не завжди свідчить про зростання попиту на товари, але товаровиробники починають збільшувати їх виробництво, а інвестори – інвестиції, виходячи з цієї інформації. Однак із збільшенням обсягів виробництва та пропозиції зростання цін припиняється і з'ясовується, що ціни не відбивали реального попиту. Починається скорочення виробництва,

і це, у підсумку, призводить до згасання виробничої та інвестиційної активності і зниження цін.

Одночасно переглядався вихідний принцип неокласичної школи про адекватну реакцію економічного суб'єкта на ситуацію. У реальному житті ця реакція просто не може бути адекватною, оскільки суб'єкт, як правило, має лише досить обмежену інформацію про економічні події.

До числа головних висновків теорії раціональних очікувань належить положення про несприятливі наслідки активної економічної політики, як фіскальної – кейнсіанської, так і грошової – монетаристської.

Провівши ґрунтовний аналіз економіки (беручи до уваги суб'єктивні та об'єктивні чинники) науковці дійшли висновку, що політика стимулювання попиту менш ефективна, ніж можна було б сподіватися. Вона прискорює темпи інфляції, забезпечуючи лише короткостроковий позитивний вплив на виробництво та зайнятість. Однак, з іншого боку, і монетаристська модель, яка уможлиблює контролювання темпів інфляції, призводить до дестабілізуючого зростання безробіття у разі, коли ринки є не досить чутливими до кон'юнктури.

Таким чином, у зв'язку з нездатністю існуючих на той час теорій запропонувати ефективні заходи проти стагфляції, одночасного падіння виробництва та зростання цін виникла теорія економіки пропозиції. Суть останньої полягає в перенесенні акцентів з управління попитом на стимулювання сукупної пропозиції, зростання виробництва і зайнятості. Серед тих, хто обґрунтував основні засади теорії економіки пропозиції, були американські професори А. Лаффер (університет Південної Кароліни) та Р. Мандель (Колумбійський університет).

Згідно теорії економіки пропозиції, щоб стимулювати розширення виробництва та збільшення зайнятості, необхідно переглянути та радикально змінити існуючу податкову політику. Щоб збільшити пропозицію товарів, необхідно стимулювати інвестиційний процес, а цього можна досягти шляхом зменшення податків на прибуток корпорацій, запровадженням податкових пільг та прискореною амортизацією. За рахунок цього з'являються засоби для додаткового розширення виробництва, що неминуче призведе до раціонального та більш повного використання чинників виробництва, в тому числі і робочої сили. Так автоматично вирішується проблема безробіття. Зменшення ставок податків на заробітну плату сприяє розширенню пропозиції робочої сили.

А. Лаффер створив модель, у якій відобразив вплив фіскальної політики на сукупну пропозицію [13]. Графічне зображення моделі має назву «крива Лаффера». Зміст останньої полягає в тому, що, коли податковий прес переходить оптимальну межу, то надходження до бюджету спочатку зростають, а згодом починають зменшуватись. Це відбувається тому, що зниження прибутковості виробництва стимулює спадання ділової активності, збільшення схильності до споживання та скорочення обсягів інвестування (тобто фізично звужується база

оподаткування). Крім того, скорочується сфера легального бізнесу [4, с. 657].

Зниження податкових ставок, на думку А. Лаффера, може створити додаткові стимули до праці, розширення виробництва і, відповідно, податкової бази. Все це сприятливо позначиться на стані бюджету: зростання зайнятості знизить виплати по безробіттю, а зростання прибутку збільшить сумарні податкові надходження до бюджету.

Прихильники теорії економіки пропозиції стверджували, що можливе одночасне зниження інфляції й зростання виробництва та зайнятості за умови зменшення прибуткового податку.

Емпіричні дані та зроблені на цій підставі розрахунки, які підтверджують даний висновок, було опрацьовано професорами М. Фелдстайном (Стенфордський університет) та М. Боскіним (Гарвардський університет) [4, с. 658]. На їх погляд, високі податки є причиною перерозподілу ресурсів з приватного сектора економіки в державний, що призводить до падіння продуктивності праці, зростання витрат виробництва та цін. Їх зниження сприяло б скороченню витрат виробництва, збільшенню прибутків, стимулювало б ефективний попит. Тобто інфляція – це не лише грошовий феномен, як вважали монетаристи. Бюджетний дефіцит зумовлено не обсягами надходжень, а розмірами видатків, які породжують інфляцію. Якщо скоротити видатки, зникне необхідність у збільшенні надходжень, не потрібне буде збільшення маси грошей для покриття дефіциту.

Україна стоїть на шляху розробки своєї ефективної моделі зайнятості, яка має поєднувати оптимальні положення різних концепцій, що були б адекватні вимогам трансформаційного періоду. Базовим положенням удосконалення моделі управління працею повинно стати зведення праці та капіталу в єдину управлінську структуру, що потребує удосконалення відносин власності.

На нашу думку, при розробці ефективної моделі зайнятості в Україні, особливу увагу слід звернути на постулати монетаристської концепції, адже монетаристи причинами безробіття вважали існування «об'єктивного» попиту на робочу силу, зумовленого обсягами виробництва. М. Фрідмен та його послідовники дійшли висновку, що зайнятості і, як наслідок, виробництву притаманна циклічність, її природа прихована у недостатній пропозиції грошової маси.

Для формування оптимальної моделі зайнятості у нашій країні являє інтерес також теорія раціональних очікувань, оскільки поведінка економічних суб'єктів залежить не лише від реальних змін в економічній кон'юнктурі, а й від того, як вони сприймають і оцінюють ці зміни.

Актуальною для України є і теорія економіки пропозиції, згідно якої ціни, зайнятість і безробіття залежать не просто від сукупного попиту, але й від його співвідношення з сукупною пропозицією.

Представлен анализ классической и неоклассической теорий занятости – монетаризма, теории рациональных ожиданий и теории экономики предложения. Сформулированы исходные положения разработки эффективной модели занятости населения Украины в условиях рыночной экономики.

1. *Богиня Д., Матієшина О.* Структурні зрушення в зайнятості населення як наслідок ринкової трансформації економіки // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 5. – С. 10-12.
2. *Васильченко В.* Вплив перехідного періоду в Україні на ринок праці // Україна: аспекти праці. – 1998. – № 8. – С. 3-6.
3. *Довбенко М. В.* Сучасна економічна теорія (Економічна нобелелогія): Навч. посібник. – К.: Видав. центр „Академія”, 2005. – 336 с.
4. *Злупко С. М.* Історія економічної теорії: Підручник. – 2-е вид. – К.: Знання, 2005. – 719 с.
5. *Кім М. М., Нечипорук Л. В., Яременко В. Г.* Концептуальні основи створення моделі ефективної зайнятості населення в Україні // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 1996. – Вип. 2. – С. 162-170.
6. *Лановик Б. Д., Лазарович М. В.* Економічна історія: курс лекцій. – 5-е вид. – К.: Вікар, 2005. – 405 с.
7. *Покришук В., Ковальський В., Пазюк О.* [та ін.]. Ринок праці України: сучасні тенденції зайнятості населення // Україна: аспекти праці. – 1998. – № 5. – С. 3-9.
8. *Юхименко П. І.* Монетаристські ідеї «нових класиків» і Україна: проблеми сучасності // Історія нар. госп-ва та екон. думки України: Міжвід. зб. наук. праць. – Вип. 33-34 / Редколегія: Т. І. Дерев'янкін (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2002. – С. 3-13.
9. *Boskin Michael J., McLure Charles E.* World Tax Reform: Case Studies of Developed and Developing Countries (Illustrated), 1990. – 332 p.
10. *Feldstain Martin.* International Economic Cooperation (Illustrated). National Bureau of Economic Research, 1988. – 335 p.
11. *Friedman M.* Inflation: Causes and Consequences. – New York: Asia Publishing House, 1963. – 51 p.
12. *Friedman M.* Money and Business Cycles, with A. J. Schwartz // Review of Economics & Statistics. – 1963. – Vol. 29, No. 1. – P. 32-34.
13. *Laffer Arthur B.* The Ellipse: An Explication of the Laffer Curve in a Two-Factor Model. The Financial Analyst's Guide to Fiscal Policy. – New York: Greenwood Press, 1986. – 35 p.
14. *Lucas R.* Expectations and the Neutrality of Money // Journal of Economic Theory. – 1972. – Vol. 4. – P. 103-124.
15. *Lucas R.* Real Wages, Employment and Inflation, with Leonard A. Rapping // Journal of Political Economy. – 1969. – Vol. 77, No. 5. – P. 721-754.
16. *Mundell R.* Monetary Theory: Interest, Inflation and Growth in the World Economy. – 1971. – 189 p.
17. *Muth J. F.* Rational Expectations and the Theory of Price movements // Econometrica. – 1961. – Vol. 29, No. 3. – P. 315-335.
18. *Sargent T.* «Rational» Expectations, the Optimal Monetary Instrument and the Optimal Money Supply Rule, with N. Wallace // Journal of Political Economy. – 1975. – Vol. 83, No. 2. – P. 241-254.

Одержано 29.06.2007.